

Боряна Бунджулова

ТЯЛО И ВСЕКИДНЕВЕН СВЯТ
СЛУЧАИ НА ПЪЛНА ЗАГУБА НА ЗРЕНИЕ

Съдържание

БЛАГОДАРНОСТИ.....	9
НЯКОЛКО НЕОБХОДИМИ ДУМИ	11
ЗАМИСЪЛЪТ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО	17
§1. Изследователски предмет	19
§2. Цели и задачи.....	22
§3. Методологическа рамка.....	23
§4. Хипотези.....	25
§5. Основни понятия	28
Първа глава.	
КОЙ Е ДРУГИЯТ?.....	43
§1. Относно конституцията на Другия.....	46
1.1 Хусерловото възприятие на Другия.....	50
1.2 Хайдегеровата захвърленост в света заедно с Другия и понятието <i>всекидневност</i>	58
1.3 Другият в Шютцовата феноменологична социология ..	67
§2. Ситуацията <i>лице-в-лице</i> . Погледът <i>очи-в-очи</i> с незрящия. Шютц и Зимел.....	72
§3. Слепотата като привативен опит	79
§4. <i>Моето тяло</i> като изследователски предмет	86

§5. Проблемът с привилегироването на „нормалността“ и с подхода към изследване на Другия	92
---	-----------

§6. Изследователският метод (продължение).....	101
---	------------

Втора глава.

„СЛУЧАЯТ Р.Р.“	105
-----------------------------	------------

§1. Предизвикателството да се изследва Другият	105
---	------------

§2. Разказът на Р.Р. за себе си	121
--	------------

§3. Разказът на З.Е., майката на Р.Р.	149
---	------------

§4. Разказът на Н.Л., сестрата на Р.Р.....	156
---	------------

Трета глава.

„СЛУЧАЯТ А.А.“	167
-----------------------------	------------

§1. Образователен път	178
------------------------------------	------------

1.1 В средното училище.....	178
-----------------------------	-----

1.2 В университета	187
--------------------------	-----

§2. Професионална реализация	195
---	------------

2.1 В училището за слепи деца.....	195
------------------------------------	-----

2.2 В Съюза на слепите	197
------------------------------	-----

2.3 В радиото	201
---------------------	-----

2.4 Във Фондацията.....	203
-------------------------	-----

§3. Свободно време	207
---------------------------------	------------

§4. Взаимодействия със сина ѝ К.....	213
---	------------

Четвърта глава.

КОНСТИТУИРАНЕ НА ЖИЗНЕНОСВЕТОВИ

СТРУКТУРИ – СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ	221
---	------------

§1. Пространство.....	221
------------------------------	------------

§2. Време	232
------------------------	------------

§3. Звук и цвят	239
------------------------------	------------

§4. Допир, вкус, мирис	251
§5. Тяло и външен вид	256
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	267
Приложение 1. ВЪПРОСИ КЪМ „СЛУЧАЯ Р.Р.“ (СЛЯПОРОДЕН МЪЖ НА 30 Г.)	275
Приложение 2. ВЪПРОСИ КЪМ „СЛУЧАЯ А.А.“ (КЪСНООСЛЕПЯЛА ЖЕНА НА 53 Г.)	281
БИБЛИОГРАФИЯ	287
Майя Грекова. ВСЕКИДНЕВНИ СВЕТОВЕ И ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО С ДРУГИЯ	295
CONTENTS	303
SUMMARY	305

Благодарности

Тази книга се опира на дисертационния ми труд върху темата, свързана със света на/за човека с пълна загуба на зрение, с научен ръководител проф. Майя Грекова. Благодаря на проф. Грекова за внимателния прочит на моята работа, за ценните насоки и коментари по текста, особено по отношение на областта на възприемането и взаимодействието с Другия. Благодаря ѝ и за това, че през цялото време усещах личната ѝ подкрепа.

Книгата стъпва върху дисертацията, но същевременно я преработва и дообогатява с оглед както на по-нататъшните ми занимания с изследователския предмет, така и с преосмислянето на този текст чрез бележките и препоръките от страна на научното жури. Именно работата ми по тях през лятото и есента на 2016 г. направи възможно написването на настоящата книга.

За импулса и формирането на нагласата у мен за подобно изследване съм особено задължена на Лиляна Деянова и нейната работа върху биографията, паметта и разказа, на Кольо Коев и Светлана Събева, чиито работи в областта на видимостта, конституирането на смисъла и привативността имат отправно значение за настоящия труд. Изследването е обвързано с продължението на една социологическа традиция, включително в българската социология, за предефиниране на „разбиращата социология“ в посока, адекватна на късномодерната чувствителност и представи за нормалност, екзистенциални състояния, модалности на лишеност (привативност), контексти на видимост, „пречупена нормалност“... Все състояния, които традиционната социология пренебрегва, защото тя е натурализираща и неутрализира афективните структури на опита.

Признателна съм на колеги от университета, на незрящи хора, на близки и приятели за начина, по който ми повлияха по

време на цялостната ми работа. Благодаря на моите родители за разговорите и подкрепата по време на изследването.

Благодаря най-вече на Р. и на А., че ме допуснаха до себе си, че станаха мои приятели, че ми помогнаха и активно участваха наравно с мен в изследователския процес като мои партньори. Без тях изследователската работа и написването на тази книга нямаше да бъдат възможни.

Няколко необходими думи

Тази книга представлява едно особено изследване. Идеята за него възникна през 2013 г., когато възнамерявах да се занимавам със света на хората с увреждания като невидимите други в обществото. Още тогава знаех, че това е огромна тема и няма как аз самостоятелно да се справя с нея. Трябваше обхватът на темата силно да се стесни. Предходните ми изследователски занимания в университета, свързани с *моето тяло* като изследователски предмет, тялото на Другия, отношението и взаимодействието между мен и Другия, както и интересите ми в областта на феноменологията, ми помогнаха да очертая границите на изследователското поле. И фокусът ми попадна върху света на слепия човек, живеещ в свят, в който визуалното доминира над всичко останало.

Случи се така, че попаднах в един друг проект с незрящи хора, който поставяше зрящи в ситуации, в които да изпълняват всекидневни задачи със завързани очи, за да могат да придобият представа за света на слепия човек и как той действа в него. А хората без зрение в този проект напътстваха зрящите с превръзка на очите в изпълнението на въпросните задачи. Това провокира у мен някои въпроси. Действително ли зрящите хора придобиват реална представа за света на незрящите по такъв начин? Не е ли тази представа свързана по-скоро само с един определен етап от загубата на зрение, а именно първоначалният травматичен етап? Следователно тук може да се говори за опита на човека, който впоследствие е изгубил своето зрение. А човекът, който така се е родил? Всъщност той изгубил ли е нещо изобщо? Сблъсква ли се той с подобно травматично състояние? Отвъд това състояние няма ли нещо друго? Толкова страшно ли е да нямаш зрение? Как се живее без зрение в един визиоцентричен свят? Оказва ли вли-

яние върху света на незрящия светът на визуалното? Има ли този свят на незрящия свои собствени, автономни особености и ако да, то как те могат да бъдат открити? Как да достигна до света на слепия човек? Какъв е светът за него?

Покрай този проект се запознах с няколко незрящи хора, както и с техни рехабилитатори по ориентиране и мобилност. Чрез тях успях да достигна до първия си изследователски случай, така се запознах със сляпородения Р.Р. и през 2014 г. станах негов асистент по програмата „Асистент за независим живот“. Той с интерес откликна на моето предложение за изследване и стана част от него, а на един следващ етап ме запозна и с втория ми изследователски случай – А.А., която е изгубила своето зрение покъсно. Тя също с удоволствие прие да се превърне в участник в него. Така аз, Р.Р. и А.А. поехме заедно на това нелеко и особено пътуване към света на Другия.

Защо определям изследването като странно и трудно? Най-напред, то се занимава с два случая на пълна загуба на зрение. Моята цел бе да проникна в тези светове без зрение, да се опитам да ги разбера, да ги сравня един с друг и да ги съпоставя със структурите на визиоцентричния свят. А това е проблематично начинание. От една страна, трябваше да поставя под въпрос собствените си очевидности, да се усъмня в устоите на зрителния свят. От друга страна, бе важно да съумея да предразположа подбраните, както читателят ще види неслучайно, два случая – два субекта на изследване – да бъдат открити за своите преживявания. При това, от тях също се изисква да се дистанцират, доколкото е възможно, от своите преживявания, тоест да не ги приемат за нещо разбиращо се от само себе си. Най-сетне, от самите тях зависеше дали са готови, дали имат желание и дали изобщо могат да ми дадат ключа към своя свят. Наред с всичко това, аз като изследовател бях изправена пред предизвикателството непрекъснато да балансирам между обективността и дистанцираността, които науката изисква, и субективните изкушения, ценностното натоварване на подобно изследване. И не на последно място, да се стремя да направя разбираеми за своите партньори в изследването – защото те бяха действително такива – иначе непрозрачните за тях научни идеи, чрез които смятах, че това изследване би могло да се осъществи.

Научните идеи, за които става дума, са разгърнати предимно в Първа глава на книгата, която дава методологически ключ към разбирането на самото изследване. Неизкушените в тази теоретична част читатели биха могли, разбира се, да я прескочат и направо да преминат към следващите Втора, Трета и Четвърта глава, където са разгърнати възприятията и преживяванията на изследователските случаи. Не по-маловажна и лека обаче бе задачата да съумея да преведа именно техните преживявания и възприятия на читателите. Тъкмо в тази многопластовост се крие шансът за успех, който не е гарантиран и си остава не повече от шанс. А какво означава това изследване да бъде успешно? Да се постигне диалог между двата свята, този на зрящия и този на незрящия, и да се помогне на незрящия в спасяването му от (само)изолацията и (само)маргинализацията във визиоцентричния свят. Ето защо, за да може изобщо да се реализира едно такова изследване, е необходимо двустранно сътрудничество, екипна работа между мен и моите случаи. И аз, и те трябва да заемем специфична нагласа един към друг, нагласа на отвореност към Другия, готовност за разбиране, както и откритост за собствените преживявания. Целта е да се проникне, да се „погледне“ в другия свят, поставяйки под въпрос именно чрез него собствения, но и в същото време, оставайки себе си. Усилията, които аз, Р.Р. и А.А. заедно положихме, са ключови за изследването. Без моите субекти партньори в изследването, които в този смисъл се превръщат и в негови съавтори, тази книга нямаше да е възможна. Затова в следващите няколко реда давам думата на тях самите.

* * *

През зимата на 2014 г. си търсех асистент по програмата „Асистент за независим живот“ (АНЖ) и това беше причината да се запозная с Боряна, авторката на тази книга. Но не нуждата от асистент ме накара да приема предложението да участвам в изследването, а интересът, който провокира идеята у мен.

Винаги съм твърдял, че за слепотата трябва да се говори и мисли без така досадното съжаление или излишна патетика, а какво по-подходящо за това от един научен текст? През следващите три

месеца моето предизвикателство беше да отговоря на въпросите, да разкажа за личния си живот и за трудностите, които се налага да преодолявам. За тези месеци си спомням с лека носталгия – за разходките, за дългите разговори, някои от тях записани на диктофон, а повечето не, и за въпросите, някои от които сам не си бях задавал, като тези за огледалото и възприятията ми за цветовете. (Дотолкова съм свикнал с употребата на виртуалните изразни средства, че тук се изкушавам да сложа емотикона на усмихнато човече.)

Друго мое настоятелно твърдение е, че интеграцията, тази толкова употребявана през последните години дума, когато се говори за хората с увреждания, е двустранен процес. Ще дам следния малък пример – ползвам телефона си с помощта на говорещ софтуер, но когато някой от зрящите ми познати го вземе, за да направи снимка или друго, аз изключвам програмата, защото работата с нея е по-специфична. Така, с малко мисъл и старание за другия от страна на зрящи и слепи, породените от различията трудности могат да бъдат преодоленни. А аз благодаря на Боряна, че ме направи част от този труд, и да ви пожелаая приятно четене!

Р.Р.

Скъпа Боряна!

Когато ми се обади с новината, че докторската ти разработка ще бъде издадена като книга, искрено се зарадвах за теб и твоя успех. Знам, че само трудове с особен принос в своята област имат честта да бъдат оформени и публикувани като книга за широк кръг от читатели, което ме накара да ликувам заради теб и да приема предложението да напиша няколко реда като участник в изследването.

После се замислих, че вече почти не помня съдържанието и е наложително да прочета труда ти отново, за да не пиша безсмислени клишета. Четох три дни много съсредоточено, с чувството, че първия път съм чела нещо друго, и с откритието, че ти си много талантлив изследовател и писател.

И така, какво искам да кажа на теб и на читателите на тази книга? Като човек, който вече повече от 40 г. живее в мир със слепотата си, аз съм приела, че тя е един от многото мои текущи житейски проблеми, с които ежеминутно и без драма трябва да се справям, ако искам да живея нормално, полезно и забавно. Никога никой не е прониквал толкова дълбоко в моето, а и не само в моето взаимодействие със света, подчинен на правилата на виждането. Четях думите си, коментарите и изводите ти и се гледах като на филм, само че отвътре навън! Истински вярвам, че публикуването на разработката ти като книга може да бъде много полезно за всички, които искат да проумеят дали и как е възможно да се живее нормално, въпреки слепотата и заедно с нея. Пожелавам на добър час на книгата ти и знам, че тя ще направи по-разбираема специфичната реалност на живота в слепота, а може би и повече – ще направи слепите хора по-малко плашещи и невидими!

А.А.